

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК (UDC) 94(477+571)

DOI: <https://doi.org/10.21272/starovyna.2022.61.5>

КОРОЛЬ С. М., ПОРФІЛОВА М. В.*

**УКРАЇНЦІ НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ: ЕПІСТОЛЯРНЕ ДЖЕРЕЛО
РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ
АСПЕКТІВ ПРОБЛЕМИ**

Анотація. Публікація присвячена висвітленню особливостей життя українців на Далекому Сході у радянську добу. Запроваджується до наукового обігу лист українського заробітчанина Миколи Гавриша, який в часи застою працював на розробці нафтових родовищ у Західному Сибіру та звідти відвідав своїх родичів у Приморському краї. Лист із описом подорожі було адресовано батькам автора на Сумщину. Джерело приблизно датовано другою половиною 1970-х рр. У тексті проілюстровано повсякденний побут і дозвілля українців на Далекому Сході, згадуються факти і деталі, що є прикладами прояву національної самоідентифікації ними.

Ключові слова: епістолярне джерело, українська діаспора, Далекий Схід, Уссурійськ, період застою, повсякденний побут, дозвілля, подорожування.

У другій половині XIX – на початку XX ст. українці відіграли колосальну роль у заселенні та господарському освоєнні Далекого Сходу, створивши колонізований простір, названий Зеленим Клином. У радянську добу ця територія продовжила поповнюватися переселенцями з України. В часи сталінських репресій маса людей потрапляла сюди примусово. Пізніше вони прибували в пошуках високих заробітків і можливостей для кращого життя.

Загалом за переписом 1989 р. в усій Росії проживали 4,36 млн українців [2, с. 47]. У 2002 р. їх нарахували в РФ вже 2,94 млн, а за переписом 2010 р. – взагалі 1,93 млн [1, с. 75]. Що стосується Зеленого Клину, то чисельність українців там теж падає пропорційно іншим російським регіонам. Так, у Далекосхідному федеральному окрузі за переписом 2002 р. проживало близько 282 тис. українців, а за переписом 2010 р. – 155 тис. Тобто відбулося зменшення їх кількості приблизно на 45 % [1, с. 77].

---

* Король Сергій Миколайович – кандидат політичних наук, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету, ORCID: 0000-0001-5949-4699.

Порфілова Марина Володимирівна – студентка факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету.

І ясна річ, що йдеться не про механічний відтік етнічних українців з російської території і не про масштабну депопуляцію населення. Йдеться про відмову від власної національної ідентичності й офіційне визнання себе росіянами. Дослідники звертають увагу, що крім об'єктивного процесу асиміляції в іноетнічному середовищі, в РФ дається взнаки фінансова слабкість і відсутність підтримки українських громад та організацій, наростання російської державної політики стримування і обмеження мовно-культурного розвитку української діаспори, а з 2014 р. – справжня антиукраїнська істерія в усьому внутрішньому інформаційному просторі. Українець в Росії став синонімом неблагонадійності. Бути українцем там стало не лише неprestижно, а й навіть небезпечно [1, с. 75; 2, с. 49].

У цій ситуації особливої актуальності набуває вивчення історії української діаспори в РФ взагалі й на Далекому Сході зокрема. Можливо, для когось зі зросійщених українців висвітлене минуле їхніх предків стане власним «свшан-зіллям».

До нас в руки потрапило невідоме раніше джерело особового походження, яке містить цікаву інформацію про життя українців Далекого Сходу в радянську добу. Це лист заробітчанина-українця, який працюючи в Тюменській області, у вільний час (очевидно, під час відпустки чи міжвахтового відпочинку) відвідав своїх родичів в Приморському краї і написав про свої гостини батькам.

Мусимо погодитися, що складність аналізу епістолярію зумовлюється специфічним характером останнього: поєднанням документального і суб'єктивного одночасно [4, с. 88]. Проте саме на основі вивчення листів можна глибше пізнати епоху, побачити її через призму інтерактивної реакції автора на навколишні явища і події. До того ж ці джерела містять унікальні подробиці повсякденного життя і побуту населення відповідного періоду. У цьому відношенні велику цінність має не лише листування відомих історичних персон, а й звичайних пересічних людей.

Лист, який ми запроваджуємо в науковий обіг, належить Гавришу Миколі Петровичу. Він народився в 1953 р. у селі Черепівка Буринського р-ну на Сумщині. Згодом сім'я перебралася до смт Терни сусіднього Недригайлівського р-ну. Отже, дитинство і юність Миколи минули в Тернах.

Хлопець мав проблеми із зором. У дитинстві він отримав опік очей від спалаху гасу, коли сам вдома намагався власноруч розпалити грубу. Довгий час Микола нічого не бачив, але лікування допомогло, і зір частково повернувся. Проте решту життя довелося ходити в окулярах.

М. П. Гавриш отримав середню спеціальну освіту за фахом, пов'язаним з обслуговуванням промислових електричних приборів. До 1974 р. працював на Тернівському цукровому заводі, поки не поїхав «за довгим карбованцем» на

Крайню Північ. На нафтових родовищах Західного Сибіру Микола Гавриш трудився близько 10 років. Його щоденник, який він вів протягом першого року перебування на заробітках, вже опубліковано [3].

Батьки, яким адресувався нижченаведений лист, – Петро Андрійович і Тетяна Михайлівна Гавриші – були сільськими вчителями. Мати походила із Запорізької області. В тексті навіть є згадка про селище з малої батьківщини матері – Пришиб, де колись раніше автор листа бачив свого дядька Віктора (рідного брата матері), до якого потім їздив у гості в місто Уссурійськ.

Після раптової смерті М. П. Гавриша в 2001 р. його сімейний архів виявився нікому непотрібним, і його було передано Лідії Лисогор – двоюрідній сестрі Миколи по батьківській лінії. На щастя, мішок з цим архівом перебував у сухому місці, а миші дивом за кілька років не встигли його згризти. Доля так склалася, що ці папери і фото потрапили до нас. Усвідомлюючи важливість цих історичних джерел, ми з уважністю розібрали і проаналізували їх.

Серед них був і цей досліджуваний лист М. П. Гавриша, написаний синьою пастою з обох боків чотирьох аркушів щільного письмового паперу стандартного формату А4. Послання виконано розмовною українською мовою з вкрапленнями суржику та деяких російських слів.

Чітке датування відсутнє. Конверт із штемпелем не зберігся. В тексті листа згадуються події з 17 вересня по 6 жовтня, проте жодного разу не вказано якого року. Зважаючи на записи в щоденнику Миколи Гавриша [3], можемо з упевненістю стверджувати, що його поїздка на Далекий Схід відбулася ніяк не раніше 1975 р., але найімовірніше дещо пізніше, через рік-другий, після того, як він вже добре освоївся на роботі в Тюменській області.

Описане повсякденне життя і побут українців у Примор'ї постає перед нами типово радянським: робота, відпочинок на природі, заняття спортом (городки), отримання квартир, походи в лазню тощо. Цікаво, що наводяться навіть ціни на деякі види продуктів на ринку в Уссурійську. Вони значно вищі за ті, що були тоді в УРСР. Зокрема, ціна м'яса на українських базарах була приблизно втричі менша за далекосхідні [5, с. 210-211].

Але більш за все в листі привертають увагу деталі з життя українців на чужині, що свідчать про прагнення збереження їхньої національної ідентичності. Так, на чільному місці вдома розміщували картину з українським пейзажем, готували типово українську страву – куліш, невпинним співом підтверджували свою приналежність до «співочої нації».

Нижче ми подаємо текст листа, в якому максимально збережено особливості мови і мовлення автора. Можливо, це джерело колись ще зацікавить і філологів. Виправлені лише явні помилки-описки і додані розділові знаки там, де потреба в них є очевидною.

Фото 1. Микола Гавриш у період написання листа

***

ЛИСТ М. П. ГАВРИША БАТЬКАМ

День добрий, мої дорогі Тато і Мама!

З щирим привітом і найкращими побажаннями в Вашому житті і здоров'ї Коля.

Вибайте, що не додержав слова, не написав з Уссурійська¹. Пишу з Сургута².

З'їздив на Далекий Схід хорошо. Спочатку, правда, в дорозі не везло. Вилетів я з Сургута до Новосибірська 17 вересня і в той же день прибув туди. Купив в Н.Сибірську³ квиток до Хабаровська, але аж на 23 число. Але правдами і неправдами на слідуючий день вже летів до Хабаровська. 19 вересня був в Хабаровську і в той же день прибув до Уссурійська. Телеграми в Уссурійськ не давав, щоб надаремно не хвилювалися.

Далекий Схід зустрів мене теплою, літньою дниною. Якщо в Сургуті була глибока осінь, в Новосибірську теж була осінь, дерева стояли без листу, а холодний вітер гнав не тільки сухий лист, а й перехожих по домівках, то зовсім інше я побачив на Сході. До Уссурійськ я підлітав на Як-40⁴ (дуже гарний літак), внизу під літаком скільки сягав зір виднілась гориста місцевість, вся покрита тайгою. Коли з'явився Уссурійськ (сусід сказав), місцевість дещо змінилася, сопки розступились і утворили довжелезну і широку долину. В цій долині і знаходиться Уссурійськ.

¹ Уссурійськ – місто на Далекому Сході Росії, адміністративний центр Уссурійського району (згодом міського округу) Приморського краю.

² Сургут – місто у Ханти-Мансійському автономному окрузі Тюменської області Росії.

³ Н.Сибірськ – помилкове скорочення назви міста Новосибірськ.

⁴ Як-40 – турбореактивний пасажирський ближньоміагістральний літак, розроблений у СРСР. Вироблявся протягом другої половини 1960-х – початку 1980-х рр.

Коли пішли на посадку, я здивувався, звичного для мене бетонного аеродрому не було, ми сідали на зелений килим трави. Лише згодом, коли вийшов з літака, зрозумів секрет цього аеродрому, рівну і утрамбовану поверхню землі вкривали доріжки з металевих штампованих пластин, з'єднаних між собою шарнірно. А травичка росла з різних щілин і отворів.

Після посадки літак відразу заглушив мотори, і коли я вийшов з літака, то мене просто таки оглушила тишина, зелень і квіти. Квіти дикі, але в великій кількості і різноманітні, а ще вразили коники-«сверчки», які стрекотали майже під кожним листочком. Світило по літньому тепло і ясно сонце, на небі ні хмаринки, лише дальні сопки прикриті легким туманом. З'явилось бажання після довгої дороги скинути взуття, шкарпетки та побігати по траві, а потім в тіні десь поспати.

Відчуття таке, ніби я на Україні десь в середині-кінці липня.

Але довелось відкинути багажанки і їхати в місто. Приїхавши, а потім поблукавши по Уссурійську, знайшов спочатку вул. Чичоріна⁵ і хотів було зайти до Ніни, але згодом вирішив іти до дяді Віті. Вул. Калініна⁶, виявилось, знаходилася поряд. Пройшовши по ній квартал, зупинився перед будинком 38, а 40 не видно було. Зайшовши в двір, побачив високий двоповерховий будинок, в глибині одноповерхові будинки і хліви. Підійшовши до двоповерхового будинку, побачив на ньому номер 40, поставив портфель на землю і розхвилювавшись почав закурювати. В цей час огрядненька жіночка, що сиділа метрів за 15 від мене на лавочці повернулася, підскочила і з криком «Коля приїхав!» кинулася до мене. Це була Ніна, на її крик з будиночка неподалік вискочила ще огрядніша Іра, і вони вдвох, повиснувши на мені, чуть не задавили мене. Втрюх піднялися на другий поверх в квартиру д. Віті.

Дядя Вітя був на роботі. Квартира велика, довоєнного, а може і дореволюційного будівництва. Кімнати високі, світлі, просторі. Разом з кухнею їх чотири. В залі навпроти входу велика картина-пейзаж України з біленькими хатками, лебедями на річці і дівчиною біля тину в національному вбранні.

Пообідавши, хотіли вкласти мене спати, але я умовив їх, і всі гуртом пішли в баню. Повернувшись з бані, застали дома д. Вітю, котрий приїхав з роботи. Він спочатку не взяв мене, а потім розчулився, заметушився, все таки перший гість з Заходу.

З того часу, як я бачив його в Пришибі⁷, він дещо змінився. Поогряднішав, прибавилося сивини. В той же день побачив ще одну сестру –

⁵ Перекручена, хибна назва вулиці. В Уссурійську з радянських часів і до сьогодення існує лише вулиця Чичеріна (на честь народного комісара закордонних справ СРСР Г. В. Чичеріна). Очевидно, в російському варіанті назви літера «е» помилково читалася як «ё».

⁶ Вулиця Калініна в Уссурійську дійсно знаходиться поруч з вул. Чичеріна.

⁷ Пришиб – селище міського типу в Запорізькій області України.

Зою, її дочка приїздила разом з Ніною і Ірою, звати її Оля, можливо пам'ятаєте? Скоро вже нареченою стане, шустра дівчина.

Мамо, Зоя дуже схожа на Вас. Навіть родинки на обличчі майже такі, як у Вас. Проводили такий експеримент – брали фотографію, що Ви висилали, вона наклеєна на картон, і показували Нініній Тані, на запитання, хто там сфотографований, вона відповідала – тьотя Зоя.

З наступного дня почалося ходіння в гості на бенкети. Були кілька разів у Зої, вона сама серйозна з сестер, працює на переговорному пункті, голова місцевого комітету, слідкує за собою, чоловік її працює водієм разом з чоловіком Ніни, теж шофером. Квартира в Зої велика, добре, зі смаком обставлена. Живе вона а одному будинку і на одному поверсі, тільки в різних під'їздах з Іванцями. Вони й раніше, на Чичоріна, жили в одному будинку, на одному поверсі. Разом одержали розширення житлової площі, тільки Зоя 3-кімнатну, а Ніна 2-кімнатну квартири.

Ніна і Іра зараз не працюють. Ніна із-за Тані, вона прихворює часто, а Іра після хвороби розраховалася.

Були в брата Альберта, у нього теж трьохкімнатна квартира, добре обставлена. Сам він водій, а в вільний час займається городками, майстер спорту, чемпіон, об'їздив на змагання пів-Союзу. В спальні бачив широку, шириною з цей лист стрічку з гербом Радянського Союзу і надписом «Чемпион», на ній різні нагороди і значки за спортивні досягнення.

Їздили до брата Олександра, він живе за 60 км від Уссурійська в радгоспі «Многоудобное»⁸. Він працює сварщиком, а жінка – агроном по освіті – бригадиром. Радгосп напіввійськовий, вирощує овочі і городину для моряків. Основна робоча сила – моряки-підводники, списані на берег. Коли був у Саші, то хоч побродив по далекосхідній тайзі, відпочили на природі. Виїздили на річку, прихватили з собою молодого півника, заварили там кулешу, порибалили, позагоряли. Я навіть на сонці умудрився підсмажитись, вечором спина аж горіла.

А от в третього брата, Валерія, майже не був, хоча він живе в одному будинку з д. Вітею. Справа в тім, що вони не в злагоді і з д. Вітею, і з Ірою. То якось незручно було там засиджуватись та слухати різні плітки.

Кілька разів їздив до Владивостока, місто велике, розкидане на сопках. Ходити важкувато по ньому – то вверх ідеш, то вниз. Особливо жіноцтво втомлюється швидко на своїх високих каблучках. Клімат там теж теплий. Ходив там в одній сорочці простій без майки і потів, як в Криму.

З м'ясом і м'ясопродуктами там важкувато. В Уссурійську краще, а в д. Віті холодильник постійно завалений м'ясом та ковбасою, крім того двох свинок вигодовує.

⁸ Многоудобное – село в Шкотовському районі Приморського краю Росії.

В Уссурійську на базарі курка коштує 10-13 крб, мед – 4-5 крб, а щільниковий – 6 крб. Придбав для Вас трохи сімен редиски, незвичної для мене, та й для Вас теж мабуть. Незвична вона із-за форми. Форма у неї як у моркви, але яка б велика вона не була, ніколи не буває пустотіла. Як тільки буду висилати посилку, то вишлю і редиску.

Вилітав я з Владивостока 5 жовтня, якраз на Ваш, Тату, день народження. Проводили мене цілим гуртом, спочатку у д. Віті устроїли провадини, погладили дорогу, розпрощався я з д. Вітею і другими, подякував за прийом, а потім сіли в машину Альоші Іванця Ніна, Зоя з чоловіком Сашею, їхні діти Оля і Володя, Іра, я та ще одна дівчина, подруга Іри, і поїхали в місто Артем⁹, де знаходиться аеропорт «Владивосток». Їхали більше двох годин, всю дорогу співали, аж охрипли. Особливо Іра з Олею виспівували. Приїхали якраз вчасно, на реєстрацію квитків. Розпрощалися біля виходу на посадку, потім поки чекав на автобус, перемовлявся з ними, вони вийшли на балкон. Потім я відправив їх в машину, мовляв, до відльоту ще півгодини, а їм довго додому їхати, час то був пізній, початок дванадцятої години ночі по місцевому відліку.

Вони пішли, а тим часом подали автобус, щоб під'їхати до літака. Тільки зібрався сідати, чую хтось гукає, повернувся, а це Оля-шибениця, перелізла десь через паркан і прибігла аж на льотне поле. Ледве випровадив її.

Розлучатись не хотілось із Братами та Сестрами, умовляли, щоб зостався, говорять, мовляв, і роботу знайдемо, і квартиру зробимо, і наречену підшукаємо. Все таки довелось їхати.

Летів від Владивостока майже 12 годин до Тюмені прямим рейсом з посадками в Читі і Кемерово, а потім ще дві години до Сургуту. Сургут зустрів зимою.

Одержав від Вас посилку з медом і цибулею та салом. Дошла добре. Дякую.

Цілую. Коля.

[кінець листа]

Література і джерела

1. Зубик А. Динаміка чисельності та етномовні процеси в українській діаспорі Російської Федерації за переписами населення 2002 та 2010 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: географія. 2017. Вип. 1(42). С. 74-85
2. Іваненко В.В., Кавун М. Е. Проблеми збереження національної самосвідомості української діаспори в сучасній Росії (за матеріалами Сибіру та Уралу) // Чорноморський літопис. 2010. Вип. 1. С. 46-50.

⁹ Артем – місто в Приморському краї Росії, зараз входить до Владивостокської агломерації.

3. Король В. М., Король С. М., Лисенко А. А. Трудова міграція українців у СРСР: щоденник заробітчанина доби застою як джерело до вивчення явища // Сумська старовина. 2019. № LV. С. 5-21. DOI: <https://doi.org/10.21272/starovyna.2019.55.1>.
4. Мазоха Г. С. Епістолярна спадщина і парадигми наукового дослідження // Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. 2005. № 24. С. 88-92.
5. Шимко О. В. Радянська політика ціноутворення в 1970-1980-х роках на прикладі Донбасу // Історичні і політологічні дослідження. 2013. № 2 (52). С. 209-217.

References

1. Zubyk A. Dynamika chyselnosti ta etnomovni protsesy v ukrainiskii diaspori Rosiiskoi Federatsii za perepysamy naselennia 2002 ta 2010 rr. // Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka. Serii: heohrafiia. 2017. Vyp. 1(42). S. 74-85
2. Ivanenko V. V., Kavun M. E. Problemy zberezhennia natsionalnoi samosvidomosti ukrainiskoi diaspory v suchasni Rosii (za materialamy Sybiru ta Uralu) // Chornomorskyi litopys. 2010. Vyp. 1. S. 46-50.
3. Korol V. M., Korol S. M., Lysenko A. A. Trudova mihratsiia ukraintiv u SRSR: shchodennyk zarobitchanyna doby zastoiiu yak dzherelo do vyvchennia yavyshecha // Sumska starovyna. 2019. № LV. S. 5-21. DOI: <https://doi.org/10.21272/starovyna.2019.55.1>.
4. Mazokha H. S. Epistoliarna spadshchyna i paradyhmy naukovoho doslidzhennia // Visnyk Zhytomyr'skoho derzhavnogo universytetu im. Ivana Franka. 2005. № 24. S. 88-92.
5. Shymko O. V. Radianska polityka tsinoutvorennia v 1970-1980-kh rokakh na prykladi Donbasu // Istorychni i politolohichni doslidzhennia. 2013. № 2 (52). S. 209-217.

SERHIY M. KOROL, MARYNA V. PORFILOVA
(Sumy State University, Ukraine)

UKRAINIANS IN THE FAR EAST: AN EPISTOLARY SOURCE OF THE SOVIET ERA FOR THE STUDY OF SOCIO-CULTURAL ASPECTS OF THE PROBLEM

***Abstract.** The publication deals with the highlighting the peculiarities of the Ukrainians life in the Far East during the Soviet era. The letter of an Ukrainian guest worker Mykola Havrysh is introduced to scientific circulation in the publication. M. Havrysh worked on the development of oil fields in Western Siberia during the stagnation period and once visited his relatives in the Primorsky Krai. The letter describing the trip was addressed to the author's parents in Sumy Oblast. The source is roughly dated to the second half of the 1970s. The text illustrates the everyday life and leisure activities of Ukrainians in the Far East, mentions facts and details that are examples of their national self-identification.*

***Keywords:** epistolary source, Ukrainian diaspora, Far East, Ussuriysk, stagnation period, everyday life, leisure, travelling.*